

**Р. В. Манн,
К. Д. Плигач**

ОСОБЛИВОСТІ РЕСУРСНОГО ТА РЕЗЕРВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто особливості діагностики економічного потенціалу сільськогосподарської галузі регіону за ресурсним (елементним) підходом. Виокремлено три ключові складові діагностики за часовими проміжками функціонування об'єкта дослідження, такі як: ресурсна, резервна та результативна.

Охарактеризовано особливості ресурсного та резервного забезпечення економічного потенціалу сільськогосподарської галузі Черкаської області, дослідивши майновий, трудовий та фінансовий потенціали галузі. З метою оцінювання майнового потенціалу сільськогосподарської галузі області розглянуто статистичні дані, які деталізують стан таких ресурсів, як: земля, сільськогосподарська техніка та обладнання, довгострокові біологічні активи та майно підприємств галузі. Як такі, що характеризують ресурсну компоненту трудового потенціалу, обрано наступні показники: чисельність населення, природний приріст, демографічне навантаження на працездатне населення, рівень безробіття, рівень освіченості, сальдо міграції, рівень оплати праці. Для характеристики фінансового потенціалу сільськогосподарської галузі регіону опрацьовано такі показники, як: державна фінансова підтримка сільськогосподарських виробників (здешевлення кредитування), обсяг освоєних капітальних інвестицій у галузі.

Ключові слова: *потенціал; економічний потенціал; економічний потенціал сільськогосподарської галузі регіону; ресурси; резерви.*

Актуальність проблеми (постановка проблеми). Дослідження економічного потенціалу є складним соціально-економічним процесом, який характеризується різноманітністю підходів до його проведення. Одним з найбільш простих у застосуванні є елементний (ресурсний) підхід, який полягає у характеристиці економічного потенціалу з позиції оцінки окремих елементів (ресурсів), сукупність яких характеризує наявність потенціалу. Даний підхід варто розглядати комплексно, здійснюючи діагностику економічного потенціалу за всіма часовими періодами функціонування об'єкта дослідження. Актуальним є дослідження перших двох складових (а саме, ресурсної та резервної компонент), від якості формування та використання яких залежить майбутній результат економічного розвитку об'єкта дослідження.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Питання управління економічним потенціалом на регіональному рівні є предметом вивчення багатьох науковців, зокрема, таких як: О. В. Басюк, С. Є. Лешанич, М. В. Макаренко, В. Ф. Семенова, О. І. Руденко. Достатньо дослідженими є аспекти, пов'язані з характеристикою окремих складових економічного потенціалу сільськогосподарської галузі, зокрема демографічної, трудової, виробничої (В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш, С. М. Ішук, А. В. Томашевська). Однак, більш детального висвітлення потребує дослідження ресурсної та резервної компонент економічного потенціалу сільського господарства, як основи визначення перспективних напрямів розвитку галузі та регіону в цілому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження перспектив розвитку економічного потенціалу сільськогосподарської галузі Черкаської обл. за наявністю відповідного ресурсного та резервного забезпечення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Діагностика економічного потенціалу сільськогосподарської галузі регіону складається з таких ключових складових, як: дослідження можливостей залучення ресурсів, які забезпечують функціонування та розвиток галузі сільського господарства на рівні регіону (характеризує період підготовки до процесу основної діяльності, є перспективою розвитку); формування необхідних для забезпечення господарського процесу резервів (період трансформації ресурсів у резерви, зважаючи на внутрішні компетенції та зовнішні можливості); реалізації сформованих резервів (характеризує результативність та наслідки використання сформованих резервів).

Ресурси переходять у категорію резервів тоді, коли безпосередньо починають використовуватися у процесі господарської діяльності. На цьому етапі відбувається реалізація економічного потен-

ціалу сільськогосподарської діяльності, у контексті чого, відповідно до залучених ресурсів, виокремлено такі основні складові, як: майновий, трудовий та фінансовий потенціали. Завершальною стадією дослідження економічного потенціалу є оцінювання кінцевих результатів діяльності, зокрема завдяки аналізу показників рівня урожайності, продуктивності праці та рентабельності.

Земля як ресурс сільськогосподарського виробництва, що підлягає обробітку та використанню у процесі господарювання, є резервом та забезпечує реалізацію майнового потенціалу сільськогосподарської діяльності. Структура земельного фонду Черкаської обл. майже на 70 % сформована за рахунок сільськогосподарських угідь, серед яких 94,3 % або 1242 тис. га припадає на рілля. Для порівняння, в середньому по Україні частка ріллі є нижчою і становить 85,4 % сільськогосподарських земель [1].

Багаторічні насадження і сіножаті та пасовища становлять відповідно 1,31 та 6,85 % загальної території Черкаської обл. За останні десять років у структурі земельного фонду спостерігаються зміни, зокрема: питома вага сільськогосподарських угідь зменшилася на 0,2 п. п. (або на 1,4 тис. га в абсолютному значенні), а частка земель під забудову об'єктами житлового і виробничого призначення збільшилася на 0,05 п. п. (або на 1,7 тис. га) [2]. Ця тенденція пояснюється принципами ринкової економіки, за яких капітал спрямовується у більш рентабельні напрями інвестування, та недосконалістю здійснення земельної реформи в Україні.

У той же час значне освоєння земель, зокрема висока частка їх використання у сільськогосподарських цілях, збільшує імовірність деградації ґрунтів та зниження їх якості. За кордоном частка сільськогосподарських земель є значно нижчою: 46,9 % загального земельного фонду у Польщі, 47,9 % у Німеччині, 52,4 % у Франції, 42,3 % у Білорусії. Питома вага природних кормових угідь (сіножатей та пасовищ) у загальній площі земель, навпаки, є вищою порівняно з вітчизняними значеннями: 10,1 % у Польщі, 13,4 % у Німеччині, 16,9 % у Франції, 13,7 % у Білорусії [3].

Ринок землі є однією з ключових складових інституційного середовища, забезпечуючи взаємозв'язок усіх факторів сільськогосподарського виробництва у єдиний господарський комплекс, що сприяє розвитку галузі в цілому. Зважаючи на світовий досвід, високорозвинений земельний ринок сприяє розподілу прав власності на земельні ресурси за якого використання землі та інших пов'язаних активів відбувається найбільш економічно прийнятним шляхом. Однак у разі недосягнення узгодженості дій влади з ринковими інституціями земельний ринок перетворюється на квазі-ринок, тому що інвестори мають побоювання інвестувати у активи, для яких властивим є виникнення непередбачуваних ризиків [4, с. 33].

З метою визначення величини перерозподілу сільськогосподарських угідь Черкаської обл. та потенціалу подальшого розвитку галузі доцільного провести дослідження динаміки посівних площ сільськогосподарських земель відповідно до категорії користувачів земельного фонду. Основними користувачами сільськогосподарських земель Черкаської обл. є юридичні особи, які здійснюють обробіток майже 80 % посівних площ області або 950,1 тис. га. У користуванні фермерських господарств, які за чисельністю переважають (понад 60 % загальної кількості господарюючих суб'єктів), перебуває близько 16 % сільськогосподарських посівних площ [1; 5].

Разом з тим, на фоні збільшення площ у користуванні фермерських господарств (на 16,91 % за 2012-2017 рр.) та господарств населення (на 5,52 % за 2012-2017 рр.), спостерігається щорічне зменшення посівних площ сільськогосподарських підприємств. Основними причинами даного скорочення є використання ріллі у якості кормових або непродуктивних угідь, зниження частки гумусу в ґрунтах та відсутність заходів з рекультивациі (відновлення родючості) земель, що пов'язано з відсутністю фінансової зацікавленості з боку орендарів.

Важливим фактором, котрий визначає сільськогосподарський потенціал Черкаської обл., є наявність родючих ґрунтів, серед яких за обсягом переважають типові малогумусні та сильно реградовані опідзолнені чорноземи, частка яких складає 53,7 % території області. Основним каталізатором родючості ґрунтів є необхідний рівень органічної речовини (гумусу). Значення середньозваженого показника вмісту гумусу на території Черкаської обл. становить 3,05 %, що нижче за середньозважене значення по Україні, яке дорівнює 3,14 % [6, с. 16-17].

З метою усунення зазначених недоліків та підвищення врожайності обсяг внесених аграріями добрив під посіви сільськогосподарських культур зростає. Так, у 2017 р. в Черкаській обл. у розрахунку на 1 га посівної площі було внесено 117 кг мінеральних добрив (на 8,3 % більше проти 2016 р.) та 1,2 т органічних добрив, що вище порівняно з середніми значеннями по Україні на 12,5 та 140 % відповідно.

Найбільший обсяг мінеральних добрив внесено при вирощуванні картоплі, цукрових буряків, ріпаку, кукурудзи на зерно, зернових та зернобобових культур. За обсягом внесених органічних добрив лідируючі позиції займають наступні культури: цукрові буряки, кукурудза на зерно (1,3 т, що на 0,8 т більше порівняно з загальнодержавним показником), соняшник на зерно (1,2 т, що на 0,9 т більше відповідно), зернові та зернобобові культури (0,6 т, що на 0,3 т більше відповідно) [1; 5].

Зазначене числове відхилення від загальнодержавних значень визначається як специфікою вирощування даних рослин, так і структурою посівних площ області за видами сільськогосподарських культур, серед яких переважають зернові та зернобобові культури, становлячи на початок 2017 р. 537,6 тис. га або 57 %, та технічні культури (350,6 тис. га або 37 %) [1].

Ця тенденція пояснюється сприятливими для вирощування цих культур природно-кліматичними умовами. Найбільш розповсюдженими на території області є пшениця та кукурудза на зерно, займаючи площі 160,1 та 314 тис. га відповідно. Значні площі засаджені соняшником (188,4 тис. га на початок 2017 р.), за обсягами виробництва якого Черкаська обл. займає 12-е місце по Україні [1]. Однак, зважаючи на законодавчі вимоги щодо оптимального співвідношення культур у сівозмінах, визначених для лісостепової зони, до якої належить територія Черкаської обл. [7], спостерігається недотримання зазначених вимог. Так, у 2017 р. частка земель, засіяних технічними культурами, у загальному обсязі посівних площ області дорівнювала 37,1 %, при нормативному значенні 5-30 % [8]. Ще у 2011 р. показник становив 30,6 %.

При дослідженні майнового потенціалу сільськогосподарської галузі регіону важливого значення набуває характеристика матеріально-технічної бази, яка формується за рахунок основних та оборотних засобів. В умовах сьогодення, під впливом неузгодженості амортизаційної політики та потреб сільськогосподарських товаровиробників у відтворенні основних засобів, а також суттєвого спаду інвестиційної діяльності, недостатнім залишається рівень матеріально-технічного забезпечення. Так, простежується пряма залежність між зміною обсягу освоєних капітальних інвестицій та витратами на ремонт техніки і обладнання серед сільських підприємств Черкаської обл. (рис. 1).

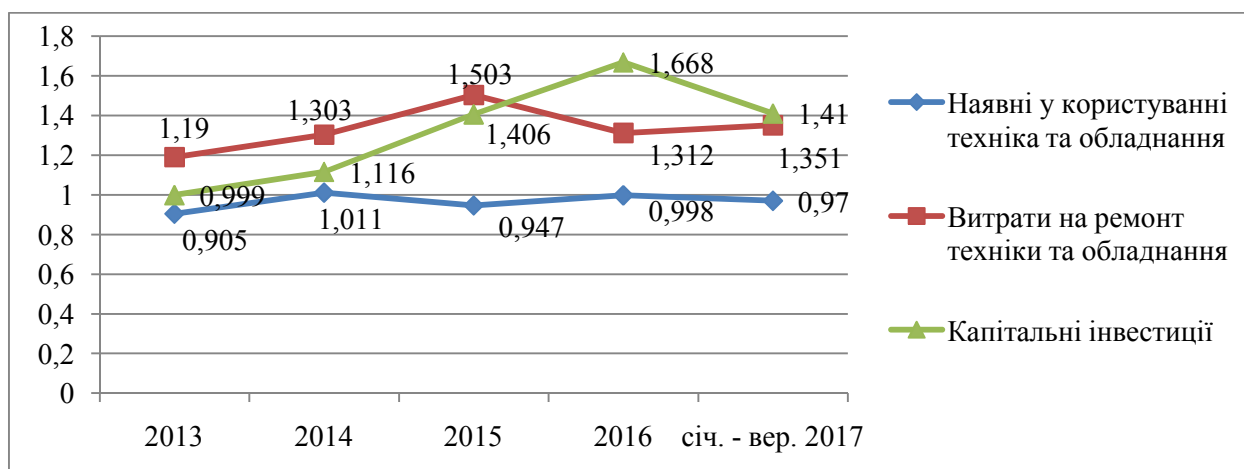

Рис. 1. Динаміка індексу зростання показників технічного оснащення сільськогосподарських підприємств Черкаської обл. за 2013-2017 рр., %

Джерело: складено авторами за даними [1]

Значення темпів щорічного зростання обсягу освоєних капітальних інвестицій у галузі (зокрема, 59,5 % інвестицій по області у 2017 р. спрямовано на модернізацію та оновлення транспортних засобів, машин та обладнання) у 2016 та 2017 рр. перевищує значення темпів зростання витрат на ремонт сільськогосподарської техніки та обладнання. Однак чисельність наявної у користуванні сільськогосподарських підприємств регіону техніки має тенденцію до щорічного скорочення, що вказує на зниження технічної оснащеності виробництва.

Сільськогосподарськими підприємствами області у 2017 р. списано 1,4-2 % наявного обладнання, а закуплено лише 3,8-6,3 % [1]. Тому, важливого значення для підвищення майнового потенціалу галузі сільського господарства набуває уповільнення процесу списання машинно-транспортного парку. Натомість, потрібно стимулювати відновлення та збереження кількісного складу наявного обладнання, зокрема, завдяки здійсненню відновлювальних ремонтів разом з мо-

дернізацією сільськогосподарської техніки, що дозволить зменшити її експлуатаційне вибуття та збільшити термін використання [9, с. 146].

За останні роки відбувається зниження рівня технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств області як у галузі рослинництва, так і тваринництва (за винятком м'ясного та молочного скотарства), про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка основних показників технічного забезпечення галузей тваринництва та рослинництва сільськогосподарських підприємств Черкаської обл. за 2012–2017 рр.

Показник	Рік						Темп приросту 2017/2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Технічне забезпечення посівних площ, шт./тис. га	57,97	52,56	53,63	50,83	51	49,94	-13,85
Технічне забезпечення тваринництва, шт./тис. голів, зокрема:							
м'ясне скотарство	1,63	1,48	1,75	1,89	1,94	1,98	21,47
молочне скотарство	23,8	23,49	24,46	24,41	25,27	25,78	8,32
птахівництво	0,007	0,006	0,007	0,006	0,005	0,005	-28,57
Фондовіддача у галузі рослинництва, тис. т/шт.	0,114	0,125	0,124	0,125	0,135	0,137	20,18
Фондовіддача у галузі тваринництва, тис. т/шт., зокрема:							
м'ясне скотарство	0,059	0,058	0,058	0,054	0,054	0,053	-10,17
молочне скотарство	0,17	0,11	0,119	0,128	0,13	0,31	82,4
птахівництво	2,32	2,316	1,836	2,312	2,421	2,453	5,73

Джерело: розраховано авторами за даними [1]

У середньому на 1 тис. га посівних площ, що перебувають у користуванні юридичних осіб, припадає 50 одиниць техніки, що на 13,85 % менше порівняно з 2012 р. Основним чином це відбулося під впливом зменшення кількості бурякозбиральних та кукурудзозбиральних машин (на 48 та 31 % відповідно), вантажних автомобілів (на 23,8 %) та борон (на 23,7 %). Збільшення навантаження на одиницю устаткування спричиняє зростання тривалості збору урожаю і, як наслідок, підвищення рівня понесених втрат.

У галузях м'ясного та молочного скотарства, навпаки, спостерігається зростання рівня технічного оснащення виробничого процесу. Так, у 2017 р. на 1 тис. голів рогатої худоби та свиней припадає майже 2 одиниці техніки, що на 21,47 % більше порівняно з 2012 р. У галузі молочного скотарства аналогічний показник становить майже 26 одиниць техніки на 1 тис. голів худоби, що на 8,32 % більше за 2012 р. Однак це зростання відбулося на фоні скорочення як поголів'я молочної худоби, так і зменшення доїльних установок у користуванні підприємств.

Незважаючи на підвищення рівня технічного забезпечення галузі м'ясного скотарства, сформована технічна база використовується неефективно, на що вказує зниження фондовіддачі на 10,17 % за аналізований період. Парадоксальним є зростання обсягу освоєних капітальних інвестицій у галузі (значна частина яких спрямовується на оновлення машин та обладнання) та перевищення частки закупленого обладнання над списаним, при одночасному зниженні ефективності його використання (особливо у галузі свинарства, де обсяг вирощеної свинини за 2013–2017 рр. скоротився майже на 5 %) [1]. Причиною цього є наявність на підприємствах значної кількості зношеної техніки, серед якої поява нового та продуктивного обладнання, через недостатню його питому вагу у загальному обсязі, не викликає очікуваного ефекту. У той же час у галузях молочного скотарства, птахівництва та рослинництва показник, навпаки, зріс на 82,4, 5,73 та 20,18 % відповідно.

Характерною особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність у складі необоротних активів багаторічних насаджень та худоби і птиці (довгострокових біологічних активів). Дослідивши динаміку структури біологічних активів у галузі тваринництва Черкаської обл. за суб'єктами господарювання за 2012–2017 рр. [1], можна зробити наступні висновки.

Показник поголів'я худоби, який характеризує розміри суб'єктів господарювання та динаміку їх розвитку, починаючи з 2013 р., щорічно скорочується як серед власників сільськогосподарських

підприємств, так і серед господарств сільських територій Черкаської обл. Проте темпи зменшення чисельності за окремими видами тварин та господарюючими суб'єктами відрізняються. Так, у сільськогосподарських підприємствах найбільше скорочення за аналізований період спостерігається за кількістю коней (на 51,85 % менше порівняно з 2012 р.) та овець і кіз (на 35,59 % порівняно з 2012 р.). У власності господарств населення за аналізований часовий період відбулося суттєве зменшення чисельності великої рогатої худоби, становлячи у 2017 р. 46 тис. голів, що на 41,85 % менше порівняно з 2012 р. Як для домогосподарств, так і для підприємств сільських територій області характерним є скорочення поголів'я корів: на 29,68 та 5,7 % відповідно.

За результатами діяльності фермерських господарств простежується динаміка до зростання кількості сільськогосподарських тварин у їх власності. Так, за аналізований період чисельність великої рогатої худоби збільшилася на 13,79 % (зокрема, чисельність корів зросла на 20 %, становлячи на кінець 2017 р. 2,4 тис. корів), свиней на 24,84 %, птиці на 119,19 % [1].

Причиною низької зацікавленості сільськогосподарських підприємців у веденні бізнесу у галузі тваринництва та, як наслідок, значного скорочення чисельності поголів'я худоби у їх користуванні є високий рівень фінансових та матеріальних затрат. Зокрема, частка витрат на корми та комбікорми у структурі витрат сільськогосподарських виробників у 2017 р. становила 35,38 %, що на 5,73 п. п. менше порівняно з 2012 р. [1].

За аналізований період ціна комбікорму по області підвищилася на 39-64 %, натомість в середньому по Україні зростання є значно суттєвішим та становить 118-147 %. Спостерігається пряма залежність між рівнем підвищення вартості комбікормів та збільшенням ціни реалізації вирощеної продукції тваринництва. При цьому, якщо по Україні ціна м'яса великої рогатої худоби за період 2012–2017 рр. зросла на 222 %, то по Черкаській обл. – на 123 %. На противагу, вартість м'яса птиці по області зросла на 212 %, що на 86,6 п. п. більше порівняно з загальним зростанням по Україні [1]. Ця тенденція виправдовує скорочення чисельності сільськогосподарських тварин (зокрема корів) у власності підприємницьких структур, збільшення попиту на утримання птиці та збільшення частки безпосередніх витрат, пов'язаних з веденням рослинництва: з 32,7 % у 2012 р. до 41,2 % у 2017 р. [1].

Наступною не менш важливою складовою економічного потенціалу сільськогосподарської галузі є трудовий потенціал, який суттєво впливає на виробничу спроможність суб'єктів господарювання та, як наслідок, на ефективне функціонування галузі і регіону в цілому. Під впливом значного відпливу кваліфікованих кадрів з сільської місцевості, а також старіння сільського населення особливої уваги заслуговує дослідження кількісних та якісних характеристик населення, зокрема працездатної частини, як основи формування трудового потенціалу.

Основою реалізації трудового потенціалу регіону є демографічна складова, яка визначає можливості підвищення якісного рівня життя населення регіону завдяки зміні чисельності реального та потенційного населення у працездатному віці [10, с. 173]. Станом на початок 2018 р. чисельність наявного сільського населення Черкаської обл. становить 530,3 тис. осіб, тобто 43 % жителів області. До того ж, відбувається скорочення кількості мешканців сільських територій, що підтверджено даними рис. 2.

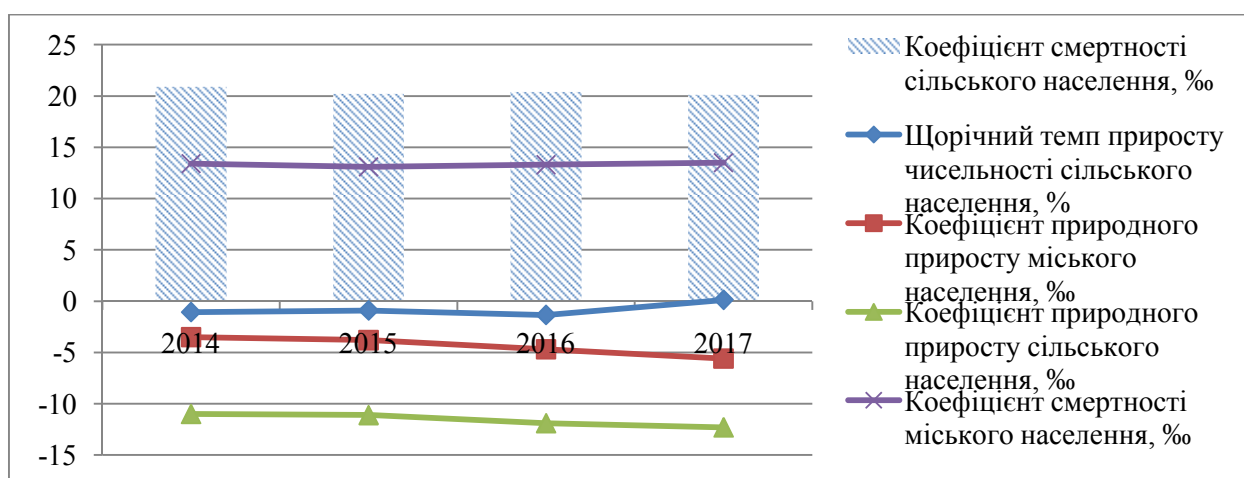

Рис. 2. Динаміка показників природного приросту чисельності сільського населення Черкаської обл. за 2014-2017 рр., %

Джерело: складено авторами за даними [1; 5]

Незважаючи на те, що рівень смертності серед сільського населення є досить високим (понад 20 осіб на 1000 сільських жителів), а його природний приріст є від'ємним та має негативну тенденцію до зростання, все ж в абсолютному значенні кількість померлих осіб зменшилася (на 3,4 % за 2014–2017 рр.). При цьому, рівень смертності міського населення за досліджуваний період зріс на 2,3 %. Причиною цього є як переважаючий рівень стресового напруження та екологічної забрудненості у містах порівняно з сільськими територіями, так і виїзд хворих на лікування до міст у зв'язку з кращим рівнем медичного забезпечення.

Негативний приріст сільського населення є поширеним явищем у більшості регіонів України. Показник Черкаської обл. (-12,3 ‰) перевищує середнє значення по Україні (-7,4 ‰), що характерно і для таких областей, як: Чернігівська (-19,3 ‰), Сумська (-13,7 ‰), Полтавська та Хмельницька (близько -12 ‰).

Під впливом значного зниження народжуваності у сільській місцевості, скорочення чисельності постійних мешканців відбувається старіння місцевого населення. Відповідно до шкали оцінювання процесу старіння населення, складеної Е. Россетом, дуже високий рівень демографічної старості характеризується у випадку, якщо частка осіб віком понад 60 років перевищує значення 18 % [11, с. 217]. За даними 2018 р., серед сільського населення Черкаської обл. відповідне значення становить 27,7 % (рис. 3).

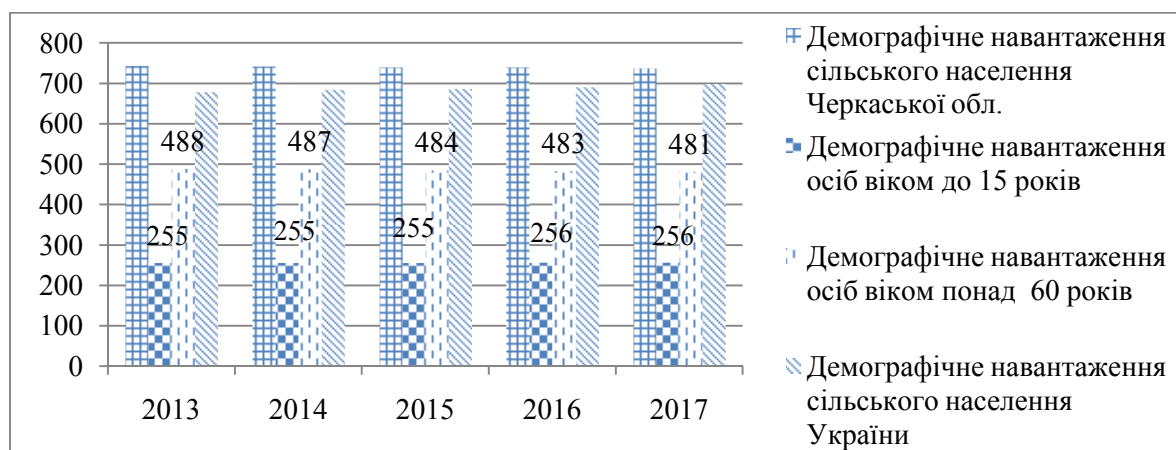

Рис. 3. Динаміка рівня демографічного навантаження на сільське населення працездатного віку Черкаської обл. за 2013–2017 рр., осіб/на 1000 осіб працездатного віку

Джерело: складено авторами за даними [1]

Структура сільського населення області є несприятливою для відтворення, на що вказує переважання частки старіючого населення над молодим поколінням (27,7 та 14,7 % відповідно) [1]. Однак спостерігається динаміка до зростання частки сільського населення Черкаської обл. віком до 15 р. та скорочення частки людей похилого віку за 2013–2017 рр.

Тобто, незважаючи на те, що сільське населення регіону швидко старіє, відбувається розширення демографічного підґрунтя до його відтворення. Темпи цих динамічних зрушень мають тенденційний характер.

Станом на початок 2018 р. на 1000 жителів сільської місцевості Черкаської обл. у працездатному віці припадає 737 осіб старше працездатного віку (тобто 73,7 %, серед яких чисельність людей похилого віку становить майже половину сільського економічно активного населення області). Тобто, розподіл життєвих зусиль покоління селян-батьків спрямовується на користь утримання осіб непрацездатного віку, замість використання ресурсів для виховання молодого покоління.

Зростання демографічного навантаження на працездатне населення Черкаської обл. підтверджує і рівень зайнятості у селах. Рівень зареєстрованого безробіття серед сільського населення працездатного віку дорівнює 2,2 %, що на 0,3 п. п. більше, ніж серед міського населення області. За методологією МОП, відповідний показник становить 11,2 % по сільській місцевості. Рівень зайнятості селян працездатного віку на кінець 2017 р. становить 64,7 %. Чисельність безробітних та непрацездатних селян у 1,6 разу перевищує кількість працевлаштованих [5]. Тобто, на кожного працюючого селянина, який сплачує відповідні обов'язкові бюджетні платежі, припадає 2 непрацюючі особи.

Станом на кінець червня 2018 р. значення показника навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакантну посаду варіювалося від 4 осіб у Черкаському міському центрі зайнятості до 776 осіб у Монастирищенському районному центрі зайнятості. При цьому, за професійними сферами найменшим попитом на ринку праці Черкаської обл. користуються професії кваліфікованих робітників сільського господарства (близько 2 % заявлених вакансій) [5].

Це вказує на ринковий дисбаланс, при якому пропозиція робочої сили суттєво перевищує попит на неї. Однак рівень освітньої підготовки працівників сільського господарства залишається недостатньо високим. За результатами 2017 р. майже половина (46,6 %) чоловіків-голів домогосподарств області мають вищу або професійну освіту. Серед жінок цей показник є нижчим та становить 29,7 %. При цьому, 53 % домогосподарств області очолюють саме жінки [1]. Однак за останні 5 років рівень освіченості сільського населення зріс, становлячи у 2013 р. 22,5 % як серед чоловіків, так і серед жінок-голів домогосподарств.

Наявність професійної освіти є визначальною характеристикою формування якісної компоненти трудового потенціалу регіону. Проте під впливом низки дестимулюючих факторів у сільській місцевості набувають поширення міграційні процеси. Основним стримуючим чинником залишається нестача робочих місць та низький рівень оплати праці. Так, на початок 2018 р. середньомісячна заробітна плата працівників районів Черкаської обл. становила 6231 грн., що на 5 % менше порівняно з оплатою праці у містах обласного значення (рис. 4).

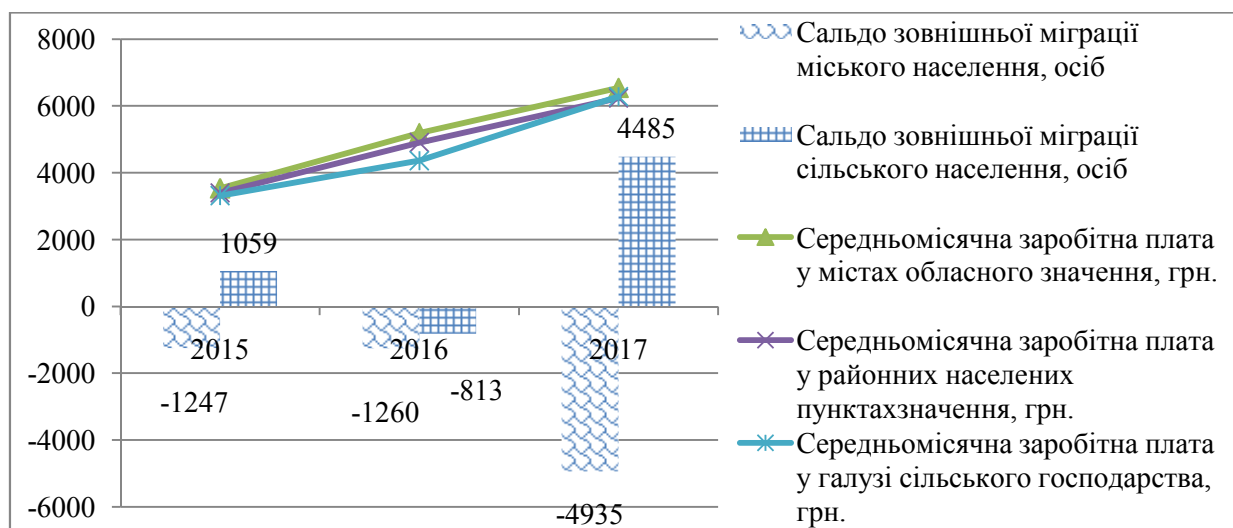

Рис. 4. Динаміка рівня оплати праці та міграції населення за типом поселень у Черкаській обл. за 2015-2017 рр.

Джерело: складено авторами за даними [1; 5]

За досліджуваний період спостерігається стійка тенденція до зростання негативного значення сальдо зовнішньої міграції міського населення (з 1247 осіб у 2015 р. до 4935 осіб у 2017 р). Головним чинном, це пояснюється міжрегіональною міграцією до інших регіонів з більш високим рівнем оплати праці (зокрема до Києва, де середньомісячна заробітна плата за 2017 р. становила 11135 грн.) [1].

У 2015 та 2017 рр. кількість приїжджих до черкаських сіл перевищувала кількість тих, котрі виїхали до інших регіонів України та держав. При цьому, простежується чітка взаємозалежність між рівнем диференціації оплати праці у галузі сільського господарства та середньозваженої зарплати у районних населених пунктах: при перевищенні значення останнього має місце негативне міграційне сальдо у сільській місцевості. Тобто, селяни, переважно з середньою та вищою освітою, покидають села у пошуках кращого рівня оплати праці, що означає втрату основи інтелектуального потенціалу черкаськими селами. Зокрема, у 2017 р. середньомісячна заробітна плата у галузі сільського господарства у Черкаській обл. становила 5907 грн., що на 3 % більше проти середнього значення по Україні та на 0,3 % проти рівня Київської обл. [1].

На думку автора, темп приросту величини середньомісячної заробітної плати у галузі сільського господарства (на 89,4 % за 2015–2017 рр.), який перевищує приріст в цілому по області (відповідно, на 79,8 %), сигналізує не про покращення економічних показників у галузі, а є наслідком збіль-

шення розміру мінімальної заробітної плати при зменшенні чисельності працівників (за I квартал 2018 р. чисельність відповідної категорії працівників області зменшилася на 8,4 % порівняно з аналогічним періодом 2016 р.) [1]. Зважаючи на те, що рівень оплати праці у сільському господарстві є нижчим порівняно з середньою заробітною платою у містах Черкаської обл., мотиваційний ефект від проживання та праці на селі є недостатнім.

Третьою складовою економічного потенціалу сільськогосподарської галузі регіону, за елементарним підходом, є фінансово-інвестиційний потенціал, базою якого є фінансові ресурси. Враховуючи ресурсомісткість та сезонність сільськогосподарського виробництва, фінансове забезпечення є важливим фактором зростання економічного потенціалу галузі.

Сільськогосподарська діяльність Черкаської обл. характеризується низькою рентабельністю виробництва через його сезонність; часовим розривом у витратах на операційну діяльність та надходженнях від реалізації виготовленої продукції; неспроможністю реалізаційних цін покрити повну собівартість виробництва. Так, за підсумками 2017 р. 16,4 % сільськогосподарських підприємств області отримали збитки [5]. Важливою передумовою розвитку сільського господарства є державна підтримка.

Проаналізувавши особливості державної фінансової підтримки сільськогосподарських виробників Черкаської обл., було досліджено особливості використання такого інструменту, як здешевлення кредитування, який реалізується шляхом часткової компенсації відсоткової ставки. Так, у 2016 р. відповідно до бюджетної програми «Фінансова підтримка заходів агропромислового комплексу шляхом здешевлення кредитів» наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України для Черкаської обл. було затверджено 25,87 млн. грн. бюджетних призначень, з яких серед 47 сільськогосподарських підприємств області розподілено 19,1 млн. грн. Це на 9 % менше порівняно з 2015 р., коли з загального фонду держбюджету було виділено 28,45 млн. грн. на здешевлення кредитів сільськогосподарських підприємств області та на 27 % менше фактично розподілених ресурсів (26,32 млн. грн.) [12].

Тобто, спостерігається негативна тенденція до зниження як передбаченої бюджетом, так і фактично компенсованої вартості кредитування сільськогосподарського виробництва. Низький рівень обізнаності більшої частини сільськогосподарських виробників щодо умов отримання державної допомоги, складний механізм та непрозорість процедури одержання ресурсів стримує розвиток підприємств цієї галузі.

Зменшення обсягів бюджетних призначень має наступні негативні наслідки для сільськогосподарських підприємств, а саме: зниження рівня техніко-технологічного оснащення господарської діяльності, зменшення обсягів виробництва через відсутність відповідного ресурсного забезпечення (зокрема поголів'я худоби), зниження родючості ґрунтів без внесення необхідного обсягу добрив.

Станом на 01.04.2018 р. кошторисна вартість інвестиційних проектів аграрного сектору Черкаської обл. становила 644,4 млн. грн. При цьому, Черкаська обл. посіла третє місце серед інших регіонів України за обсягом освоєних інвестицій у галузі (755,4 млн. грн. або 43 % загального обсягу у регіоні) [5].

Висновки. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що Черкаський регіон володіє значним рівнем ресурсного забезпечення сільського господарства, що є передумовою для формування резервів ефективного функціонування галузі. Високий рівень майнового потенціалу сільськогосподарського виробництва сформовано завдяки суттєвій частці земель сільськогосподарського призначення, зокрема ріллі, у загальній площі області, майже 54 % території якої припадає на чорноземи. Однак через недотримання сівозмін, порушення технологій обробітку ґрунтів якість останніх погіршується, що не лише знижує продуктивність вирощування культур, але й завдає екологічної шкоди.

За останні роки відбувається зниження рівня технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств області як у галузі рослинництва, так і тваринництва (за винятком м'ясного та молочного скотарства), на що вказує зниження технічного забезпечення посівних площ та показників фондовіддачі у галузі м'ясного скотарства. До того ж, за останні 5 років спостерігається підвищення вартості комбікормів, при якому темпи зростання по області, у співвідношенні зі збільшенням ціни реалізації вирощеної продукції тваринництва, є нижчими порівняно з середнім значенням по Україні. Ця тенденція виправдовує скорочення зацікавленості сільськогосподарських підприємців області у веденні бізнесу у галузі тваринництва (зокрема, м'ясного скотарства).

Незважаючи на те, що сільське населення Черкаської обл. швидко старіє (що є характерним для більшості регіонів України), відбувається розширення демографічного підґрунтя до його відтворення (частка осіб у віці до 15 років зростає), хоча природний приріст жителів сіл стабільно скорочується.

Зростання демографічного навантаження на працездатне сільське населення посилюється і високим рівнем безробіття (11,2 %). При цьому, зростає позитивне значення сальдо зовнішньої міграції сільського населення області та збільшується рівень освіченості серед голів сільських домогосподарств.

Підтвердженням наявності високого потенціалу розвитку сільськогосподарської галузі Черкаської обл. є лідируючі позиції серед інших регіонів за обсягом освоєних капітальних інвестицій у галузі. Однак рівень державної фінансової підтримки є недостатнім та має тенденцію до скорочення. Тому, перспективою подальших досліджень є визначення можливостей зростання та додаткових резервів розвитку у сільськогосподарській галузі для Черкаського регіону.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Екологічний паспорт Черкаської області: офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <http://old.menr.gov.ua/protection/protection1/cherkaska>
3. Browse Data, офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization, FAO). URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data/EL/visualize>
4. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. Львів, 2011. 60 с.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики у Черкаській обл. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua>
6. Профіль Черкаської області. Аналітично-описова частина до стратегії розвитку Черкаської області. Черкаси, 2014. URL: http://www.ck-oda.gov.ua/docs/2014/31_10_2014.pdf
7. Довідник та схема (карта) природно-сільськогосподарського районування України, Головне управління Держгеокадастру у Хмельницькій обл. URL: <http://khemelnytska.land.gov.ua>
8. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах, Постанова Кабінету Міністрів України. № 164, від 11.02.2010. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF>
9. Іщук С. М. Машинно-тракторний парк сільськогосподарських підприємств: стан та використання. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1. Т. 2. С. 143–150
10. Томашевська А. В. Трудовий потенціал туристичного регіону та особливості його формування за сучасних умов. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 10. С. 172–176
11. Россет Э. Процесс старения населения. Демографическое исследование / пер. с польск. Н. Н. Малютиной и Э. Н. Фарберовой; под ред. А. Г. Волкова. Москва: Статистика, 1968. 509 с.
12. Офіційний сайт Управління агропромислового розвитку Черкаської ОДА. URL: <http://dapr.ck.ua/?page=post&id=877>

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Online]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Ekolohichniy pasport Cherkaskoi oblasti, ofitsiyni sait Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. Available at: <http://old.menr.gov.ua/protection/protection1/cherkaska> [in Ukrainian].
3. Browse Data, Food and Agriculture Organization, FAO. Available at: <http://www.fao.org/faostat/ru/#data/EL/visualize> [in English].
4. Borshchevskiy, V. V. (Eds.) (2011) Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii Ukrainy (na prykladi Karpatskoho rehionu) [Problems and prospects of development of Ukrainian rural territories (on the example of Carpathian region)]: naukovo-analitychna dopovid. Lviv: NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen [in Ukrainian].
5. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Cherkaskii obl. Available at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Profil Cherkaskoi oblasti. Analitychno-opysova chastyna do stratehii rozvytku Cherkaskoi oblasti [Profile of Cherkasy region. Analytical and descriptive part to the development strategy of Cherkasy region] (2014). Available at: http://www.ck-oda.gov.ua/docs/2014/31_10_2014.pdf [in Ukrainian].
7. Dovidnyk ta skhema (karta) pryrodno-silskohospodarskoho raionuvannia Ukrainy [Digest and map of Ukrainian natural and agricultural zoning]. Holovne upravlinnia Derzhheokadastru u Khmelnytskii obl. Available at: <http://khemelnytska.land.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia normatyviv optymalnoho spivvidnoshennia kultur u sivozminakh v riznykh pryrodno-silskohospodarskykh rehionakh [On approval of optimal ratio norms of crops rotation in various natural and

- agricultural regions] (11.02.2010). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF> [in Ukrainian].
9. Ishchuk, S. M. (2011) Mashynno-traktornyi park silskohospodarskykh pidpriemstv: stan ta vykorystannia [Machinery and tractor park of agricultural enterprises: state and exploitation]. *Visnyk ZhNAEU*, No. 1, 2, 143–150 [in Ukrainian].
 10. Tomashevska, A. V. (2014) Trudovyi potentsial turystychnoho rehionu ta osoblyvosti yoho formuvannia za suchasnykh umov [Labor potential of tourist region and peculiarities of its formation in modern conditions]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Ekonomika*, 10, pp. 172–176 [in Ukrainian].
 11. Rosset, E. (1968) Protsess starenia naselenyia. Demohrafycheskoe yssledovanye [Aging of the population. Demographic research]. M.: Statystyka [in Russian].
 12. Ofitsiyni sait Upravlinnia ahropromyslovoho rozvytku Cherkaskoi ODA. Available at: <http://dapr.ck.ua/?page=post&id=877> [in Ukrainian].

**R. V. Mann,
K. D. Plyhach**

FEATURES OF RESOURCE AND RESERVE PROVIDING OF ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL INDUSTRY IN CHERKASY REGION

In the article the features of economic potential diagnostics of regional agricultural sector by the resource (element) approach are considered. Three key components of diagnostics are distinguished according to time intervals of the research object, such as: resource, reserve and result.

The peculiarities of resource and reserve provision of economic potential of agricultural industry in Cherkasy region are characterized, researching the property, labor and financial potential of the industry. In order to evaluate the property potential of agricultural sector of the region, statistical data detailing the state of such resources as: land, agricultural machinery and equipment, long-term biological assets and property of agricultural enterprises are considered. As resource indicators of labor potential such indicators as: population size, natural growth, demographic burden on the able-bodied population, unemployment rate, educational level, migration balance, salary are chosen. To characterize the financial potential of agricultural sector such indicators as: state financial support of agricultural producers (cheapening of lending), volume of mastered capital investments in agricultural sector are worked out.

Keywords: *potential; economic potential; economic potential of agricultural sector of region; resource; reserve.*